

**RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARNING AKADEMIK
MUSTAQILLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-
SHAROITLARI**

Nazarova Vazira Bahron qizi

Ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya. Tezisda raqamli ta'lim sharoitida talabalarning akademik mustaqilligini rivojlantirish muammosi tahlil qilingan. Akademik mustaqillik tanlov erkinligi bilangina cheklanmay, maqsad qo'yish, resurs tanlash, vaqtni boshqarish, o'z faoliyatini monitoring qilish, raqamli axborotni tanqidiy baholash va natija uchun javobgarlikni qamrab oluvchi integrativ sifat sifatida talqin etilgan. Moslashuvchan tuzilma, pedagogik ko'mak, formativ fikr-mulohaza, ijtimoiy ishtirok va raqamli kompetentlik uning asosiy pedagogik shartlari sifatida asoslangan.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim, akademik mustaqillik, o'zini o'zi boshqarib o'rganish, ichki motivatsiya, raqamli kompetentlik, formativ baholash, akademik halollik.

Kirish. Raqamli texnologiyalar oliy ta'limda o'quv resurslaridan foydalanish, topshiriqlarni bajarish va hamkorlik qilish imkoniyatlarini kengaytirdi. O'zbekistonda ham raqamlashtirish davlat taraqqiyotining muhim yo'nalishi sifatida belgilangan bo'lib, "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi soha va tarmoqlarda raqamli transformatsiyani jadallashtirishga qaratilgan.¹ Biroq platforma, elektron resurs yoki sun'iy intellekt vositasining mavjudligi talabaning mustaqil o'rganishini avtomatik ravishda ta'minlamaydi. Tashqi nazorat kamaygan muhitda maqsadni

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son 'Raqamli O'zbekiston - 2030' strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida'gi Farmoni. URL: <https://lex.uz/docs/-5030957>

aniqlash, vaqtni taqsimlash, ishonchli manbani tanlash va natijani baholash mas'uliyati ko'proq talabaning o'ziga o'tadi.

Akademik mustaqillikni o'qituvchidan butunlay mustaqil bo'lish yoki topshiriqlarni yolg'iz bajarish deb tushunish tor yondashuvdir. Mazkur tushuncha talabaning asosli tanlov qilishi, tanlov oqibatlarini anglash, o'quv maqsadini shaxsiy reja bilan bog'lash, zarur yordamni o'z vaqtida so'rash va natija uchun javobgarlikni qabul qilishini ifodalaydi. R. M. Ryan va E. L. Decining o'zini o'zi belgilash nazariyasida avtonomiya, kompetentlik va aloqadorlik shaxsning ichki motivatsiyasi hamda faol ishtirokini qo'llab-quvvatlovchi asosiy psixologik ehtiyojlar sifatida ko'rsatiladi.² Shuning uchun raqamli kursda talaba tanlovga ega bo'lishi bilan birga, topshiriqni bajarishga qodirligini his qilishi va o'qituvchi hamda tengdoshlar bilan mazmunli aloqani saqlashi zarur.

Onlayn ta'limda akademik muvaffaqiyat ko'p jihatdan o'zini o'zi boshqarib o'rganish strategiyalariga bog'liq. J. Broadbent va W. L. Poonning tizimli tahlilida vaqtni boshqarish, metakognitsiya, sa'y-harakatni tartibga solish va tanqidiy fikrlash onlayn oliy ta'limdagi akademik natijalar bilan muhim bog'liqlikka ega ekani aniqlangan.³ R. F. Kizilcec, M. Pérez-Sanagustín va J. J. Maldonado ommaviy ochiq onlayn kurslar misolida maqsad qo'yish hamda strategik rejalashtirish kabi o'zini boshqarish usullari o'quvchining platformadagi xatti-harakati va maqsadga erishishi bilan bog'liqligini ko'rsatgan.⁴ Ushbu natijalar raqamli kurs dizayni nafaqat kontentni yetkazishi, balki talabaning rejalashtirish va monitoring faoliyatini ham qo'llab-quvvatlashi lozimligini anglatadi.

² Ryan R. M., Deci E. L. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being // American Psychologist. - 2000. - Vol. 55, No. 1. - P. 68-78. DOI: 10.1037/0003-066X.55.1.68.

³ Broadbent J., Poon W. L. Self-Regulated Learning Strategies & Academic Achievement in Online Higher Education Learning Environments: A Systematic Review // The Internet and Higher Education. - 2015. - Vol. 27. - P. 1-13. DOI: 10.1016/j.iheduc.2015.04.007.

⁴ Kizilcec R. F., Pérez-Sanagustín M., Maldonado J. J. Self-Regulated Learning Strategies Predict Learner Behavior and Goal Attainment in Massive Open Online Courses // Computers & Education. - 2017. - Vol. 104. - P. 18-33. DOI: 10.1016/j.compedu.2016.10.001.

Birinchi pedagogik shart - moslashuvchan, biroq aniq tuzilgan o'quv dizaynidir. Talabaga mavzu, topshiriq formati yoki resurs bo'yicha ma'lum tanlov berilishi mumkin, lekin kutilayotgan natija, baholash mezonlari, muddat va asosiy bosqichlar ravshan ko'rsatilishi kerak. Cheksiz tanlov kognitiv yukni oshirib, ishni kechiktirishga olib kelishi mumkin; haddan tashqari qat'iy algoritm esa tashabbusni susaytiradi. Shu bois “tanlov doirasi” tamoyili qo'llanadi: o'qituvchi maqsad va sifat mezonlarini belgilaydi, talaba esa ularga erishish yo'li, resursi yoki mahsulot shaklini asosli tanlaydi.

Ikkinchi shart - o'zini boshqarish uchun didaktik tayanchlar yaratishdir. Raqamli kursda haftalik reja, oraliq nazorat nuqtalari, bajarilish indikatori, eslatmalar, o'zini baholash savollari va reflektiv jurnal bo'lishi maqsadga muvofiq. Bunday vositalar tashqi nazoratni ko'paytirish uchun emas, talabaning asta-sekin ichki nazorat mexanizmlarini egallashi uchun xizmat qiladi. Dastlab batafsil yo'riqnoma va namunalari berilib, talaba tajriba orttirgani sayin ko'mak kamaytirilsa, mustaqillik nazoratsizlik emas, mas'uliyatli avtonomiyaga aylanadi.

Uchinchi shart - tezkor va rivojlantiruvchi fikr-mulohazadir. Raqamli baholash faqat ball chiqarish bilan cheklanmasligi kerak. Talaba qaysi mezonga erishgani, qayerda dalil yetishmagani va ishni takomillashtirish uchun qanday keyingi qadam zarurligini bilishi lozim. Avtomatik fikr-mulohaza tezkorlikni, o'qituvchi izohi mazmuniy chuqurlikni, tengdoshlar bahosi esa muqobil nuqtai nazarni ta'minlaydi. Ushbu uch manbaning uyg'unligi talabaning o'z qarorini tashqi baho bilan qiyoslab, xulosasini qayta ko'rib chiqishiga imkon beradi.

To'rtinchi shart - raqamli kompetentlik va akademik halollikni birgalikda rivojlantirishdir. DigComp 2.2 raqamli kompetentlikni axborot va ma'lumotlar savodxonligi, muloqot va hamkorlik, raqamli kontent yaratish, xavfsizlik hamda muammoni hal qilish kabi yo'nalishlarda tavsiflaydi.⁵ Talaba axborotni topa olishi bilan birga, manbaning ishonchliligini tekshirishi, mualliflik huquqiga rioya qilishi,

⁵ Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. - Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. - 134 p. DOI: 10.2760/115376.

iqtibosni to'g'ri rasmiylashtirishi va sun'iy intellektdan foydalanish chegaralarini tushunishi kerak. Aks holda texnologik qulaylik mustaqil fikrlashni kuchaytirish o'rniga tayyor javobga qaramlikni yuzaga keltirishi mumkin.

Beshinchi shart - ijtimoiy ishtirok va pedagogik mavjudlikni saqlashdir. Akademik mustaqillik izolyatsiya degani emas. Forum, kichik guruh loyihasi, onlayn maslahat, o'zaro baholash va umumiy muammo muhokamasi talabanning qarorini dalillar orqali tekshirishiga yordam beradi. UNESCOning texnologiya va ta'lim bo'yicha global hisobotida ham texnologiya pedagogik maqsadga bo'ysunishi, o'quvchi manfaatini markazga qo'yishi va insoniy muloqotni almashtirmasdan qo'llab-quvvatlashi lozimligi ta'kidlanadi.⁶ Shunday ekan, raqamli muhitda o'qituvchi nazoratchi emas, maqsadni aniqlashtiruvchi, sifat mezonini ko'rsatuvchi va zarur paytda maslahat beruvchi pedagogik fasilitator sifatida faol qoladi.

Mualliflik nuqtai nazarimizga ko'ra, akademik mustaqillikni rivojlantirish jarayoni 'tanlov - reja - resurs - bajarish - monitoring - refleksiya' sikli asosida loyihalanishi mumkin. Tanlov bosqichida talaba vazifa yoki mahsulot formatini asoslaydi; rejalashtirishda muddat va harakatlarni belgilaydi; resurs bosqichida axborotni tanlaydi va tekshiradi; bajarishda o'z strategiyasini qo'llaydi; monitoringda mezonlarga muvofiqlikni nazorat qiladi; refleksiyada natija, jarayon va keyingi rivojlanish ehtiyojini baholaydi. Ushbu siklning har bir bosqichi raqamli vosita bilan qo'llab-quvvatlanishi mumkin, ammo yakuniy intellektual qaror va javobgarlik talabada qolishi shart.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, raqamli ta'limda akademik mustaqillik erkinlik va pedagogik tuzilmaning muvozanatida shakllanadi. Aniq mezonlar, chegaralangan tanlov, o'zini boshqarish tayanchlari, formativ fikr-mulohaza, raqamli-axborot savodxonligi hamda ijtimoiy muloqot bir butun tizim sifatida ishlaganda talaba o'quv faoliyatining haqiqiy subyektiga aylanadi. Raqamli vositaning pedagogik qiymati uning yangiligida emas, balki talabanning maqsad

⁶ UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? - Paris: UNESCO, 2023. - 420 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385723>.

qo'yishi, asosli tanlov qilishi, o'z jarayonini nazorat etishi va natijaga mas'uliyat bilan yondashishiga qanchalik xizmat qilishida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son 'Raqamli O'zbekiston - 2030' strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida'gi Farmoni. URL: <https://lex.uz/docs/-5030957>
2. Ryan R. M., Deci E. L. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being // American Psychologist. - 2000. - Vol. 55, No. 1. - P. 68-78. DOI: 10.1037/0003-066X.55.1.68.
3. Broadbent J., Poon W. L. Self-Regulated Learning Strategies & Academic Achievement in Online Higher Education Learning Environments: A Systematic Review // The Internet and Higher Education. - 2015. - Vol. 27. - P. 1-13. DOI: 10.1016/j.iheduc.2015.04.007.
4. Kizilcec R. F., Pérez-Sanagustín M., Maldonado J. J. Self-Regulated Learning Strategies Predict Learner Behavior and Goal Attainment in Massive Open Online Courses // Computers & Education. - 2017. - Vol. 104. - P. 18-33. DOI: 10.1016/j.compedu.2016.10.001.
5. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. - Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. - 134 p. DOI: 10.2760/115376.
6. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms? - Paris: UNESCO, 2023. - 420 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385723>.